

AZ ÉPÍTŐ MAGYARORSZÁG

M^{INTHA} csak összebeszéltek volna az emberek. Akinek Melmondtam, hogy az idei évet a háború utáni Magyarország építő munkájának helyszíni megismerésére fordítom, csodálkozva nézett rám és kisvártatva valami ilyet kérdezett: Úgy-e nálunk nem talál semmit németországi és franciaországi tapasztalatai után?! Találtam. Sok meglepőt, újat, örvendetesét, sok kiáltó hiányra is bukkantam. Az „építő“ jelző megilleti hazánkat és akinek magamhoz hasonlóan módja van összehasonlítást tenni szigorúan tárgyilagos alapon, nem tagadhatja meg a lefolyt tíz év építő munkájáért kijáró elismerést, ha a szociális érzék nem is nagyon mutatkozik meg benne.

A figyelőszemű utas csakhamar észreveszi, hogy a háború utáni magyar idők építkezése valóban országos, azaz a falvak új „negyede“ éppúgy megépült, mint a városoké. Minden faluszélen ott virítanak az új piros cseréptetők, a „nádfödeles kisházikók“ erősen tünedeznek már és az ország villamosítása is erősen érzékelhető. Általános képül a két legősibb épületfajta: a lakóház meg a templom szaporodása marad meg az emberben; ha idegen volnék és az ország beutazása után arról kellene számot adnom, miféle új középületet láttam legtöbbet, templomot mondanék.

Az építő Magyarország kevés jelét mutatja a tárgyias új építési stílusnak. Építészeti forradalom távolról sem mutatkozik nálunk, e tekintetben az építő Franciaországgal tartunk. Műegyetemünk tanárai, kik a legtöbb háború utáni jelentősebb épületünk tervezői, nem forradalmi újítók és Wälder Gyulával azt vallják, hogy lelkiismeretlenség valamely város stílusegységét megbontani. Stílusváltozás ezért legjobban a templomoknál mutatkozik; 20—30 évvel ezelőtt a legtöbb ember el sem képzelhette a templomot másképp, mint a XVIII. század végéről való barokkformában; egyik falusi templomunk úgy hasonlított a másikhoz, akár a tojások egymáshoz, városban két hasas barokktorony jelentette a falusi egy toronyhoz mérten a változást. Az új magyar templomépités szakít a barokkegyhangúsággal, inkább a román stílushoz tér vissza faluhelyen is, mint például a balatonfüredi új katolikus templomnál, mely a Csupak-kömyéki vörös kőből készült és egyik legérdekesebb példája az új templomépitésnek; látni az olasz falusi templomokéhoz hasonló új tornyokat is; érdekes és teljesen új kísérletül pedig az Árkai-féle Budapest—városmajori és Győr—gyárvárosi katolikus templomok szolgálnak.

Általában a különböző felekezetek mind derekasan építettek az elmúlt évtizedben. Csak Budapestet kell itt említenem; a Lágymányos ciszterciarendi építkezése, a református egyház templom- és bérházépítése, tőzsomszédságban az új evangélikus templom és papiak, a hídfőnél a feldebrői templom mintájára megépített gellérthegyi sziklakápolna aránylag igen zsúfolt területen mutat nagyarányú egyházi építkezést. Az egyházi építőkedv a budai hegyvidéket is birtokába vette: a Sas-hegy valósággal kiemelkedett a Notre Dame de Sion apácarend új templomával és leánynevelő intézetével az elhagyatottságból; a Széchenyi-hegyről messzire eltekint a Duna mentére az Isteni Szeretet leányainak pompás templomosrendháza, a Szent Margit-intézet; a Zugligetben az Angolkisasszonyok fejezték be templomuk és rendházuk építkezéseit és a szomszédban, a Budafoki-út mellett ott van a Manréza, jezsuitarendi templom és rendházzal. A Rózsadombon az Orsolya-rend építette meg Szent Angela intézetét. A hegyvidékre került a reformátusok leánynevelőjének, a Baár-Madassnak új intézete is. A pesti oldalon szintén találunk sűrű templomépítési helyeket, így az Üllői-út végén, ahol a Rezső-téren a Ferenc József fogadalmi templom kezd végre megvalósulni; alig ötperces távolságban pedig a most felszentelt új, kéttornyos külsőferencvárosi plébániatemplom emelkedik. Ugyancsak a Rezső-téren építik meg a reformátusok a Hősök emléktemplomát. Ha ezekhez még felsoroljuk az érseki főgimnázium új templomát a Kelety Károly-utca végén, a Béke-téri, Szondi-utcai és Kerepesi-úti új katolikus templomokat, a Regnum Marianum városligeti templomát, a kőbányai új lengyel katolikus templomot, a zuglói r. k. kultúrházat, a pesti izraelita hitközség Dohány-utca és Wesselényi-utca sarkán, a templom mellett történő nagy építkezését, az Abonyi-utcai izr. gimnázium hatalmas épületét, úgy be kell látnunk, hogy e különböző hitfelekezetek megtették kötelességüket. Hogy ebben úgy az állam, mint a főváros erőteljesen támogatta őket, érdemüket nem kisebbíti. A sok templomépítés mellett kiáltó ellentét a fővárosban a Rókus-kórházzal való bosszantó tehetetlenség.

A világháború kitöréséig Budapest székesfőváros lakásépítő politikája mintegy húsz esztendő alatt 6120 lakást teremtett 66 új iskolával. E munka javarésze az úgynevezett Bárczy-korszak derekára, a tizes évek végére esett. Érdekes összehasonlítani a XX. század három évtizedének adatait:

1899—1908	alatt	4140	új épület	épült	Budapesten
1908—1919	„	4663	„	„	„
1919—1928	„	3422	„	„	„

A század kezdetén, 1900-ban 16.254 ház volt csak a fővárosban, 1929-ben 24.216, ebből 21.515 a lakóház. A lakások száma 1910-ben 174.256; 1920-ban 206.467; 1929-ben 234.915; a legutóbbi évtized munkája tehát még aránylag kedvezőnek volna mondható, ha az új lakások a szegény emberek számára megfizethetők volnának. Még jobban szembetűnik a haladás mértéke a rendes lakószobák számának ugrásánál: 1920-ban ez 400.261 volt, 1929-ben 450.228. A lakások számának emelkedése azonban csalóka tünet, mivel minden új bérház antiszociális tényt jelent valójában a jövedelmekkel arányban nem álló lakbéréivel.

Legnagyobb arányú, de a főváros közönsége által legkevésbé ismert építési tevékenysége volt ez évtized folyamán egész országunknak a budapesti kereskedelmi és ipari kikötő, mely 1000 kát. hold terjedelmű és egész épületbirodalommal tette az addig elhagyott vidéket; itt látható a Kvassay-híd, a két Dunaág másfélméteres szintkülönbségét kiegyenlítő zsilipmű, a soroksári Dunaág belső kikötője, a tranzító-forgalomnak készült főági külső kikötő; a vámmentes kikötő; a petróleumkikötő legforgalmasabb valamennyi kikötőrész között. Nagy emberi mozgalom majd a fővárosi központi élelmiszervásár Soroksári-útra való kihelyezésével fog keletkezni e kövel és épületekkel megrakott vidéken.

Az állam az elmúlt évtized alatt az építő ország és nemcsak az építő Budapest érdekét szolgálta. A túlméretezett fővárossal szemben ezt az építőpolitikát csak helyeselni lehet; a „Budapesten kívül nincsen itt semmi“ és e „vidéken nem érdemes élni“ balhítet az erőteljes vidéki építkezés, városodás talán letöri egyszer. Az állam budapesti építkezései így nem valami nagyarányúak; a lakásínség leküzdésére szolgáló bérházait nem tekinthetjük jelenleg a szegény ember igazi segítségének, az állami bérházak száma kevés és az odvas pincék helyébe emberhez illő otthont teremteni a lakásépítőakció nem tudott.

Legjelentősebb állami építkezésünk a fővárosban az Országos Társadalombiztosító Intézet fiúmeiúti székházkibővítése 68 m magas tornyával, mely afféle mérsékelt felhőkarcoló jellegével új képet fog adni a város eddig ugyancsak elhanyagolt egy részének. Serényen építettet az ország minden táján a postakincstár, meg rendőrpalotáival és csendőrlaktanyáival a belügy, a főváros egyik leghatalmasabb újabb állami épülete is a postáé: a budai postapalota. Másik nagy fővárosi postaépítkezés az Egressy-úti központi postai járóműtelep, mely hatalmas kocsiszínével és hét 3—3 emeletes lakóházával mintaszerűen modern intézménye új autókocsiszínekben igazán nem bővelkedő fővárosunknak. A Váci-út 17. száma alatt szintén új postapalotát kapunk, a Lipót-központ székhelyét; a Lágymányos-telefonközpont is új épülethez jut, az ide közel lévő Budafokon pedig új automataközpontot emeltek.

A Máv. a Podmaniczky-utcában, Lehel-utcában és a Gyáli-úton építettett alkalmazottai számára nagy lakótelepeket, nem szólva sok vidéki házaról.

A Magyar Nemzeti Bank pénzjegynyomdájának emeltetett új épületet a Markó-utcában. Vidéken új palotái vannak Szombathelyen és Cegléden.

Az állam tulajdonában, de jórészen az amerikai Rockefeller-alapítvány költségén készült a Gyáli-út elején lévő Országos Közegészségügyi Intézet. Ha most még felemlítjük a vallás- és közoktatásügyi minisztérium által a Margitszigeten építettett fedett Versenyszodát, a nevezetes új állami középületek sorával elkészültünk.

A felsorolásból látnivaló, hogy inkább az állam üzemei és az állami jellegű intézmények építkeztek a fővárosban, a szorosabb értelemben vett állam lakóházak emeltetésére fordította pénzét új, monumentális városdíszítés helyett. Így eshetik meg, hogy a főváros második legforgalmasabb helyén még mindig szörnyű foghíjasság tátong a szemlélőre: a lebontott régi Nemzeti Színház telke.

Hangsúlyoznunk kell, hogy az állam budapesti lakásépítkezései már kezdetben sem indultak meg a németekéhez hasonló lendülettel és az igazi nagy bajon nem segítettek; a kisember máig sem tud lakáshoz jutni. Az állami lakásépítés szükségessége változatlanul fennáll, hiszen az új magánbérházakban a legtöbb ember egész évi jövedelmének felét, sőt háromnegyedét elfizethetné lakbérnek. Az állami lakásépítés útját ezek az adatok mutatják:

1919—1920: A Mária Valéria, Ehmann-, Augusztá-, Gubacsi-úti, Lenke-úti, Újpesti vonatszártári barakktelepek szükségslakásokká való átalakítása: 2000 lakás;

1921—1922: A pestszentlőrinci Lipták-Iőszertelep átalakítása lakásokká: 500 lakás;

1923—1924: Juranics-utcai és Pongrác-úti kislakásos új telepek, 13 kétemeletes ház: 320 lakás; e telepeknek 32 földszintes házzal való kibővítése: 2x5 lakás; az Augusztá-telep kibővítése: 220 lakás; a pestszentlőrinci telep kibővítése: 140 lakás.

Az évtized első felében ily módon az állam elég szép számú lakást teremtett részben való építőmunkával a város külső területein. Emlé-

kezhetünk rá, hogy ez építómunkát úgy a központoktól való távolság, mint a közművek hiánya miatt elégedetlenség kísérte; át kellett térni a belsőterületi sorházépítésre.

Az állami sorházak első csoportját 1924-ben vette meg az állam a Bankárok Egyesületétől. A Márvány-utcai félbenmaradt bérház volt az, melyet 1925-ben adták át 51 lakással a bérlőknek.

1925-ben készült el a 98 lakásos Bethlen-udvar, mely egyike Buda leg-hatalmasabb épületeinek és a máig is álló tabáni viskók között végre az új Tabán komolyabb eljövételét mutatta. Csakhamar nyomon követte a belügyi tisztviselők Rakovszky Iván-háza. Ugyancsak ebben az évben készült el a Munkácsy-utcai állami bérház kétemeletes ráépítése: 100 lakás; a teljesen új Hunyadi-utcai bérház: 20 lakás; ekkor vette meg a népjóléti minisztérium az Országos Magyar Kereskedelmi Egyesülés Ráday-utcai bérházát, mely a megelőző esztendőben készült el, ez 46 új lakást jelentett; ekkor vette bérbe az állam a fővárostól a Zita-barakktelepet: 381 lakás;

1926: Visegrádi-utca 32. sz. állami bérház: 19 lakás; Sziget- és Tátra-utcák sarkán emelt új bérház: 20 lakás; Pannónia- és Sziget-utca sarkán épített új ház: 21 lakás; Pestszentlőrinci-telep bővítése: 300 lakás

1928: Kinizsi-utcai bérpalota: 46 lakás.

Hogy az állam lakásépítkezése nemcsak a budapesti, könnyen észrevehetőbb, kirakatibb lakásszükséglettel igyekezett törődni, annak bizonyítéka az az 1600 lakás, melyet 36 vidéki városban építtetett, úgyszintén a kispesti Wekerle-telep nagy kibővítése.

Változott-e a főváros képe a lefolyt évtized építkezéseivel? A német városképváltozásokhoz mérten nem valami nagyon. Néhány emelettel megmagasodott a háztömkeleg. Budapest fiatal és moderm város, hol nem értek meg még a házak erdei a csákányozásra. Az átépítés lelki szükségletei sem mutatkoztak még nálunk úgy, mint a külföld bizonyos helyein. Legjobban Buda eddig legkevésbé beépített, de a város belső részeihez aránylag kedvező közelségben fekvő vidékeit építtették be, így a Krisztinaváros külső részét, a Németvölgyet, ezek a tájékok rövid idő alatt egészen elpestiesedtek. Sűrűn kezd beépülni a Lágymányosnak a Gellérthegy alatt vonuló része, a Lenke-út környéke. Itt a század eleji nagy városfejlődési lendület kapott szép folytatást. Sajátságos, hogy a nyugati városokban annyira kedvelt nagyáruház nálunk nem tud meggyökeresedni e város arányaihoz illő számban és méretekben. A Corvin-áruház most befejeződő újabb építkezése a nagyáruház sikerét jelenti, bár még az így megnagyobbodott méretekben sem oly kiemelkedő és erősen szembevető intézménye a városnak, mint például egy-egy németországi Karstadt-áruház. Viszont nehezen tudunk szabadulni még mindig attól a nagy bajunktól, hogy szabadabb területen valóban mutatósan szép épületeinket sorházak közé szorítjuk. Erre a Beszkárt Akácfa-utcai új székházát hozhatom fel példának, mely valamely téren igazán hatna mindenkire, így azonban alig van távlata. Ellenkező példa a Magyar Általános Kőszénbánya Rt. palotája a Kossuth Lajos-téren, szép háttere ez a Kossuth-szobornak. Közismert hiba, hogy a város belsejében parkok nem szaporodnak; sőt, mint az Erzsébet-tér példája bizonyítja, még a meglévőkből is elcsúsznak. Ha már a parkoknál tartunk, illő megdicsérnünk a főváros kertépítő és gondozó tevékenységét, melynek még arra is volt gondja a Gellérthegy szép rendbehozásán kívül, hogy a Népliget sokáig teljesen gondozatlan nagy területeit igen szépen parkoztassa. E hatalmas és kellemes nép-

ligeti parkról a főváros népének igen nagy része nem is tud, legfeljebb a kitűnő és csendes utakért autózók vetődnek oda. Építómunkánk mutatós és áldozatos büszkesége az új lóversenyter. Arányaival és modernségével érdekes a Székesfővárosi Autóbuszüzem Szabó József-utcai kocsiszíne. Levegős, modern értelemben kellemes lakóházak a Böszörményi-úti banktisztviselő-házak, úgyszintén a Ganz-Danubius Rt. tisztviselőházai.

Budapest székesfőváros közönsége a lefolyt évtized alatt monumentális épületet a Maglódi-úti Horthy Miklós szeretetotthon kivételével nem emelt. Ez a szeretetotthon központi módon, zárt rendszerrel helyez el 1600 szegénysorsú fővárosi férfit és nőt. Az állam kiadás hozzájárulása (480.000 P) mellett épül, a főváros 3 millió pengőt szánt rá eddig. Egyik hatalmas megvalósítása ez a Horthy-jubileum alkotási terveinek. Egyebekben azonban a főváros középítkezéseit ugyanaz a tünet jellemzi a lefolyt évtized alatt, ami a magánépítkezések java-részt: a ráépítés, a hozzátoldás. Tagadhatatlan, hogy jelentős dolgok teremtődtek így; például a Széchenyi-strand- és népfürdő, mindkettő valóban a dolgozó emberek érdekét szolgálja és így megéri azt a 4,400.000 pengőt, amibe került. Nehezebben állítható ez az ugyancsak toldással készült, igen szép Gellért-hullámfürdőről, mely az idegenek és a gazdag vagy szabadjegyes fővárosiak tetszését joggal megnyerhette, az átlagos dolgozók azonban magas árai miatt csak kívülről, a kerítés mögül méltathatják a ráfordított 760.000 pengő értékes befektetését. Annál feltűnőbb ez, mivel a háború utáni Budapest más építkezéseinek szociális érzék is mutatkozik. Így felemlíthetjük a Dandár-utcai népfürdőt, mely első a kerületi népfürdők sorában; a Madarász-utcai csecsemő- és gyermekkórházat, melyet még a háború utolsó évében kezdett a főváros építeni, majd a népjóléti minisztérium folytattatott, hogy 1926-tól ismét a főváros vigye tovább 1929-ig. A szociális gondozás jegyében születtek a tüdőbeteggondozók is. A fővárosi bakteriológiai intézet szép új épületet kapott a Gyáli-úton. A jóléti gondozás jegyében épült bővebbre a gázművek óbudai lakótelepe, a villamosművek pedig a lágymányosi Hengermalom-úton építették meg mammutlakótelepüket. Sajátságos, hogy a főváros 1928-ig csak barakkokkal és ráépítésekkel gondoskodhatott új iskolahelyiségekről, míg ugyanakkor az állam az iskolák tömegeit építette országszerte. (Sváb Gyula állami tanyai iskolái!) Ezen a hiányon nagy igyekezettel igyekeztek segíteni az 1928-ban megindult iskolaépítések; kilenc új iskolaépületről van szó, melyek közül legnagyobb az égetően szükséges Németvölgyi-úti. Sok pénze megy rá a fővárosnak a ferencvárosi helyi kikötőre; mint említettük már, ide kerül le az élelmiszemagyvásár, melynek tervei méltók Budapesthez. Ugyancsak jelentékeny épületbővítések és új építések lesznek a marhavágóhídon és vásáron, meg a sertésvágóhídon és vásáron. Ezek elhatározott tervek, azonban még nem valóságok és így a tíz év mérlegébe nem illenek bele. Lássuk inkább, mit tett a főváros a lakótelepek létesítése, a külföldön annyira büszkén mutogatott „Siedlung“-ök vagy „settlement“-ek terén?

Azt mondja Liber Endre székesfővárosi tanácsnok a nemzetközi építő-kongresszus alkalmából kiadott „Középítkezések Budapesten 1920—1930“ című

fűzetében, bogy sok új fővárosi ház és telep népjóléti felszerelése dicsekvés nélkül mintaserűnek mondható. Ilyenek például a Lenke-úti, Bécsi-úti, Vád-úti 159—lói. számú, Palotai-úti, Haller-utcai, Ceglédi- és Kolozsvári-úti kislakásos bérházak és telepek. A tanácsnok e megállapítása figyelmen kívül hagyja az új fővárosi bérházak ellen szóló állandó panaszokat: drágák bennük a lakások és kényelmetlenek, sok helyen nem építettek fürdőszobát. Közös fürdőszobával ma már az egyszerűbbnek tartott emberek sem elégednek meg. A legnagyobb bérháztelepen (Bécsi-út) 451 lakás van, a legkisebb házban 36. Összesen 84 bérháza van ma Budapestnek, tehát a főváros a legnagyobb házi úr. A 84 házból 57 épült az utóbbi évtizedben. A Markó- és Honvéd-utca sarkán most készül az 58-ik.

A magánépületek közül érdemes felemlíteni a Corvin-színházat és az Ingatlan Banknak köréje épített Corvin-házát, a Majláth-féle bérházakat a Kelety Károly-, Bimbó- és Mész-utca sarkán; a Magyar Telefonhírmondó és Rádió Rt. Sándor-utcai új székházát, csepeli és lakóhegyi adóállomásait, az Ingatlan Bank bérházait. A Horthy-jubileum budapesti terveit is felsorolhatjuk: Horthy Miklós-híd (Boráros-téri); a rákkutató-intézet, a közalkalmazottak nagy gyógyintézete a Fűvészkert helyén, a hadirokkantotthon és végül a kőbányai óhegyen épülő 1000 házas családiház-telep. A fővárossal szomszédos Albertfalva lakótelepe tarka házaival sok embernek ad már lakást.

A lakástalan lakosságú Budapest a lefolyt évtized második felében sem ébredt rá önmaga iránt való legfőbb kötelességére: polgárainak megfizethető és egészséges lakásokkal való ellátására.

Vidéken az új, számos helyen monumentális középületek vonják magukra az érdeklődők figyelmét. Az utóbbi évtized alatt a vidék kilépett az örökös hamupipőke sorsból; a lakásépítést a városok és községek előbb megkezdték, mint a főváros. A városiasodás két főjele, az aszfalt és a villany mindenütt megjelent.

Szeged fejlődése egyik legértékesebb jelensége csonkaországunk utóbbi tíz esztendejének. Az örökbérletek rendszere temérdek kisembert juttatott itt lakóházhoz. A Gedón túl lévő Fodor-telep, úgyszintén a körtöltés külső oldalán levő Régi- és Új-Somogyi-telep jelzi legjobban ezt az építkezést. Az Új-Somogyi-telep már Tápéig ér, az összeépítés teljesnek mondható. Hatalmas építkezési lendületet látunk a Tisza túlsó partján, Újszegeden is. Mindjárt a hídnál ott épül a sportuszoda, odább pedig számos új magánház. A Tisza-partja üde képet ad a hatalmas víziélettől, szebbnél szebb csónakházak sora örvendezteti meg a sport barátait, nem is szólva a strandfürdőkről. A tanyavilágot az új, mintegy 70 kilométer hosszúságú kisvasút immár teljesen közel hozta a városhoz. A kisvasút Rudolf-téri végállomása kényelmes beérkezést biztosít a tanyák ügyes-bajos népének. A nagy árvíz után felépült Szegeden régebben is volt nézni való az idegenek számára, ezentúl azonban Szeged az ország legmutogatnivalóbb helyei közé fog tartozni. A Fogadalmi-templom, meg az egyetemi tudományos intézeteket, valamint a püspökség! rezidenciát magába foglaló árkados palotasor szépsége még az egyébként folytonosan gáncsoskodó embereket is lenyűgözi. Ezt a teret minden tekintetben joggal nevezhetjük az ország egyik legszebb terének, és a külföld számos világhíres tere mellé oda sorakoztathatjuk. Aki fájlalta eddig Magyarországon a városok egyéni szépségeinek, jelentős építészeti értékeinek hiányát, megnyugszik Szegeden, itt valóban nagyot alkottak. Az egyetemi klinikák épületei inkább célszerűségükkel és levegőségükkel tűnnek fel, semmint külső díszekkel. Az egész klinikai telep hatalmas mérete és rendezettsége teljesen újjá tette a Tisza-partnak a két híd közé eső részét. Az egyetemi építkezéseken kívül hatalmas arányú iskolaépítések vonják magukra a figyelmet,

az iparostanonciskola, meg a gyakorló-polgáriiskola óriási palotái még tízszor akkora városban is feltűnést keltenének. A város számos bérházat építtetett elszórtan a legkülönbözőbb helyeken, így többek között a Kálvária-téren, a Kossuth Lajos sugárúton. A Máv. háromemeletes lakóházat emelt, a Társadalombiztosító Intézet pedig székházát a Gizella-tér és Tisza Lajos-tér sarkán. A Horthy-jubileum alkotási tervei között ott van a tényleges szolgálatban megrokkant katonai egyének rokkantotthonának felépítése. Sokan vannak, akik e hazánkra elsősorban jellemző háború utáni szegedi építkezésekben a vidék szinte erőszakos emelésének jelképét látják. A németekkel ellentétben nálunk valóban erős decentralizáció mutatkozik meg nemcsak az építkezésekben, hanem az élet egyéb területein is. Míg a németek ma Berlinbe igyekeznek összezsúfolni mindent, addig nálunk budapesti intézmények kerülnek vidékre. Ez azonban jól van így. Szegedet az új építkezések valóban az ország második városává teszik, csökkentik a közte és Budapest között lévő nagy különbséget és ha ma talán panaszok hangzanak is el az erős építkezési ütem miatt, bizonyos, hogy a jövő idők Szeged építetőit meg fogják csodálni. A pompás épületekhez most hathatós idegenforgalmi propagandának kell csatlakoznia; az idén már elég jól megindult belső idegenforgalmat Szeged felé is kell irányítani. A Máv, amely szintén hozzájárul Szeged külső képének még szebbé tételéhez, kiadhatna hétvégi jegyeket Szegedre is. Érdemes a magyar turisztikát Szegedre irányítani, a hegy helyett síkságot kapunk itt, de pompás, érdekes síkságot. Ha Budapest világszerte sikert aratott a „Jöjjön három napra Budapestre“ című idegenforgalmi akciójával, Szeged is csinálhatna egy vagy kétnapos ilyen akciót, legalább az országon belül. Nem járna vele rosszul; aki egyszer járt Szegeden, csak híveket szerezne neki.

Debrecen legjelentősebb építkezései szintén az egyetemi épületek, öt részben épülnek ezek már 1912 óta. Az öt rész a következő: 1. Orvosi-telep. 2. Központi egyetemi épület a természettudományi intézetekkel és könyvtárral. 3. Fűvészkert. 4. Tanári villalakások. 5. Ifjúsági sport-telep. Debrecennek nagy szerencséje az egyetemi épületeknél, hogy a nagyszerű tervek még jóval a világháború előtt készítették el és kivételükbe még békeidőben belefogtak. A háború alatt is folytatták az építkezéseket szünet nélkül, bár csak igen lassan. Háború után pedig, bármekkora volt is a takarékoság szükségessége, csökkenteni már nem lehetett a meglévőket. 1923-ban készült el a belgyógyászat, sebészet, röntgenintézet, központi klinikai főző- és mosóintézet, gyógyház. 1924-ben a gyermekklinika, 1925-ben a bonctani csoport az összes orvosi elméleti intézményekkel. 1926-ban a szemészet, bőr- és bujakkórtani intézet, elme- és idegklinika és a nőgyógyászat. 1926-ban az ifjúsági sporttelep. Mindezek az egyetemi épületek a szegediekkel ellentétben csak egyemeletesek, kivéve a bonctanít és a nőgyógyászatot. Az egyemeletes szép paloták összhangzatosan beleilleszkednek a Nagyerdő tölgyeibe. Új életet nyert ez a Nagyerdő is, mely régebben sokat emlegetett, de ritkán látogatott helye volt Debrecennek. Ma már csak az egyetem miatt is állandó élet van benne. Az egyetemi központi épület 1931-ben készül el, a természettudományi intézetekkel és könyv-

tárral együtt. Másik igen nevezetes építészeti eredménye Debrecennek a májusban megnyílt Déri-Múzeum, mely az országSZerte fejlődő múzeumok között vezetőhelyet foglal el és még magasfejlettségű igényekkel is mindenképpen méltó a megtekintésre. A múzeum épülete az öreg kollégium stílusához igazodik. Igen fontos egész Debrecen szemében a mélyfúrás eredménye, mely a szoboszlói példán felbuzdulva, gyógyvízért történik, de ha ezt nem is, legalább forró vizet bizonytal fog kapni általa a vízben szűkölködő Debrecen és ekkor a város nagy fürdőtelepet csináltat. Aki a háború előtt járt Debrecenben, bizony nem ismer rá a „maradandóság“ városára: amit az átlagos magyar Debrecenről tud vagy elképzeli, eltűnt. Új városrészek emelkednek mindenfelé, parkokkal, a modern nagyvárosi élet számos kellékével. Gondja van Debrecennek tanyavilágára is; míg régebben csupán 16 tanterem szolgálta itt az oktatásügyet, az utóbbi öt év építéseivel ma 60 tanterem áll a tanyaiak rendelkezésére. A külső területeken olcsó kislakásos-bérlőpalotákat emeltek. A város belső területén igen szép barokkbérlőpalota épült a Szent Anna-utcában. Fel kell említenünk az új iparostanonciskola palotáját is. Az új postapalota díszes a városnak. A közeljövő legjelentősebb építkezése a debreceni új városháza lesz, melyet 3,000.000 pengő költséggel terveznek. A Horthy-jubileum új kórházat ad Debrecennek, melyet a kormányzóról neveznek el.

Pécs egyetemi építkezései nem oly nagyarányúak, mint a debreceniek vagy a szegediek. Itt az egyetem központi épületének a régi reáliskolát foglalták le; az orvosi klinikához is elegendő számban kaptak alkalmas régi épületeket. Így a szülészeti klinika a régi bábaképzőben nyert otthont és az átalakítás után egyike lett az ország legjobb klinikáinak. Az új klinikák már elég korán elkészültek és ha külső dolgában nem is valami meglepők, belső berendezésük a legmodernebb. 1927-ben tették le a jezsuitatemplom alapkövét; ez a templom a Piusz-intézettel nagyban emeli a mecsekai város amúgy is előnyös külső megjelenését. A ciszterciarend Maurinum tanárképző intézete és kollégiuma a második újabb nevezetes épület Pécsen. Mióta a volt Zrínyi Miklós nevelőintézet előlépett közrendészeti akadémiává, újabb főiskolával gyarapodott Pécs. Ez a Közrendészeti Akadémia szintén épített. Az újabb építkezéseknél országos irányelv az, hogy minden várost a maga eddig jellegzetes stílusában hagyjanak meg. Pécs a román stílusnak lesz jellegzetes városa hazánkban, Székesfehérvárnak a barokk jutott, Szombathely reneszánszstílusú várossá fejlődik, a nagy alföldi városok pedig a Lechner kezdeményezte magyar stílust igyekeznek lehetőleg megtartani. Ez az általános elv ugyan nem vihető feltétlenül keresztül mindenütt, de Pécs román-stílusú még legjobban megóvható. A városnak különben a legutóbbi évtizedben is legfőbb gondja-baja a csatornázás kérdése. A Horthy-jubileum alkotási terveiből Pécsnek szintén jutott egy: a mecseki tudószanatórium. A Máv. kétemeletes lakóházat emelt. A lakásínséget, mely Pécsen elnéptelenedés miatt nem volt olyan nagy, mint sok helyen másutt, új városi bérlőházak enyhítették. Az egyetemi tanárok lakóháza még az évtized közepén elkészült.

Az új vidéki építkezések javarésze határszéli városokra esik. Kétségtelen ebben az a derék szándékosság, hogy a forgalmukban benu

városokat lehetőleg sok építkezéssel kárpótolja az ország. Így jutott sok építkezéshez Szeged, így Pécs, így Sopron is. A soproni építkezések közül felemlíthetjük az Isteni Megváltó-rend leányai zárdáját, mely a kultuszminisztérium támogatásával készült; az evangélikus hit-tudományi karnak épületét; és az egyetem evangélikus teológiai internátusát; a férfidologházat. Nevezetes építési feladat Sopronban a Deák-tér rendbehozatala is. A bánya- és erdőmémöki főiskola új vaskohászati anyagvizsgáló- és ércelőkészítő épületet kapott. Épített Sopronban az Esterházy hercegi hitbizományi uradalom is: a város stílusába beülő szép tisztviselőházat. Új épülete még Sopronnak a gőzfürdő.

Szombathelyen a Magyar Nemzeti Bank új palotája, Vas vármegye és Szombathely új közkórháza, a Vass József-iparostanoncotthon, a postaház és a városi házak jelentik a legutóbbi építő évtizedet. Fel kell említenünk még a női felsőkereskedelmi iskola új palotáját is. Most az őszön történt az új reáliskola palotájának megnyitása.

Székesfehérvárott, az ország legbarokkabb városában a Vass József-hadiárvaház, a Ferenc József-nőnevelőzárda, az új leányliceum és legkivált a Prohászka Ottokár emléktemplom jelentik az új korszakot. Az utóbbi egyike lesz a vidék legmutatósabb épületeinek. Osztálymérnökségi épületet emelt Székesfehérváron a Máv is.

Nagykanizsán az úgynevezett Katonaréten épül egész új városrész. A volt laktanyát igen szépen átalakították gimnáziumnak. Új színházat is kaptak a Polgári Lövészegylet melletti sétátéren. A posta itt is épített, úgyszintén a honvédség is.

Jelentős építkezések történtek a Balaton körül. Lassanként tényleg az lesz a Balatonvidéke, aminek a sok-sok támadó újságcikk akarja. Legjelentősebb az új balatoni körút, melyen igen élénk forgalom van, azután az új kikötők és az a sok vüla meg nyaralóház, amely immár valósággal házgyűrűbe foglalja be az egész Balatont. Kenésén a főváros építettett tisztviselőinek hatalmas üdülőtelepet, mely 1926-ban nyílt meg két szállóépülettel.

Fűzfőn a katolikus tanulmányi alapból 133 villateltet adtak köztisztviselőknak előnyös fizetési feltételekkel és a Balaton partjának ez az eddig nem valami látogatott helye máris erősen épül. A Balaton körüli építkezések legjelentősebb része azonban Tihanyban történt. Itt emelkedik a sokat hánytorgatott M. kir. Biológiai Intézet főépületével, tudósszállójával és igazgatói lakásával. Hozzá nem messze emelkedik a szintén a háború után épült főhercegi nyaraló. A jól megépített kikötő partjára került egy szálló szép terrasszal, mögötte indul a felvezető kitűnő autóút. Keszthelyen a Balaton-múzeum és kultúrpalota járul hozzá az amúgyis fejlődő város díszítéséhez. Itt is egészen új városrész épült ki (Zámor), melyben az új hatalmas karmelita-templom és zárda a legnagyobb. épület. A közelben lévő Hévíz talán minden magyar fürdőhely közül legjobban fejlődött az elmúlt évtized alatt. A fürdővel határos Hévízszentandrás község valósággal egészen új várost kapott, mely emeletes szállodaépületeivel, modem üzleteivel és szórakozóhelyeivel teljesen meglepi a Hévízen megforduló embereket. A legkülönbözőbb intézmények építettek itt maguknak üdülőházakat;

Hévízszentandrás most függetlenül szeretné magát az eredeti Hévízfürdőtől és saját fúráival önálló fürdőt akar. A különböző testületek és intézmények gyógyító szervezetei Balatonfüreden szintén sokat építettek, magánépítkezések is szépszámmal történtek itt; az egymástól aránylag elég távol eső Balatonfüred község és Balatonfüred-fürdőtelep immár teljesen összeépült. Fonyódon a székesfőváros emelt gróf Zichy Béla Árvaházi Üdülőtelep elnevezéssel árvafiúk számára nyaralóhelyet, amelyet később leányárvák nyaralótelepével egészített ki. Igen sok magánépítkezés történt különben a Balaton veszprémi és somogyi oldalán, különösen Zamárdiban. Az építkezések jórésze a Balaton árterületére történt ezen a részen, ami a Balaton vízállásának változásánál sok aggodalomra és vitára adott okot. A villák a középvízállás körül forogtak; vízügyi szakemberek azon az állásponton voltak, hogy Aligától Balatonszentgyörgyig a víz és vasúti töltés között lévő rész árterületnek számít, melyet beépíteni nem szabad. Viszont nyaraló, és fürdőcélokra éppen ez a terület volt legalkalmasabb és így érthető, ha az építetők tiltakoztak az árterületnek való minősítés ellen. Igen érdekes a Balatonvidék fejlesztésére az a terv, amely öt éven át évenként 1000 egyágyas szobát óhajt építtetni az állammal a Balaton körül; úgyhogy az ötödik év végén már hatalmas szobamennyiséggel rendelkezne az állam, melyben temérdek fürdővendég található olcsó és jó elhelyezést. Fürdőszakemberek szerint 25 millió pengőt kellene öt éven át befektetni ezekbe a nyaralóházakba, a befektetett tőke azonban 15% kamatot biztosítana, azonkívül kenyeret adna számtalan munkanélkülinek is. Öröndetes dolog, hogy most már komoly szó esik a Balatonvidék általános csatornázásáról és vízvezetékkel való ellátásának kérdéséről. Az elmúlt 10 esztendő nagyot lendített a balatoni fürdőzés körül és most már bízhatunk olyanféle nyaraló- és fürdőkultúra kifejlődésében, mint amelyet a németek az Óriáshegységben és a Harzhegységben, az osztrákok országuk különböző helyein teremtettek. A Balaton után felemlíthetjük azt az építészempontból is figyelemreméltó életet, mely a háború óta a Dunán fejlődött ki. Nagyarányú építkezésekről természetesen még nem lehet szó, a Dunamenti strandfürdők nagy száma azonban számos apró nyaralónak, hétvégiháznak építésével jár és aki ebből a szempontból nézi végig Visegrádtól kezdve Budapestig és Budapesttől a soroksári Dunaágon végig Dömsödig a partot, igen sok öröndetes jelet lát.

. Említettük már a györgyárvárosi új katolikus templomot. Győr egyéb új épületei közül a színház biedermeieres újjáépítése nevezetes, azonban erősen késik. Általában Győr, mely már korábban hatalmas ipari várossá fejlődött, új építkezések dolgában kissé elmaradt.

A Dunántúl érdekesebb építkezései közül felemlítjük még a vörösberényi állami löporgyárat tisztviselő- és munkásházaival, a tárnoki híradó-rádióállomást, Komárom erős fejlődését, Kaposvár új postaházát, Esztergom tisztviselői bérházát, a dunántúli bányatelepek erős építkezéseit. (Tatabánya, Dorog, Annavölgy, Nagymányok, Szászvár.) Jelentős alkotás a bánhidai centrálé is.

Miskolc a Hodobay-teleppel és a Martin-telepi lakóházakkal igyekezett segíteni munkanélküliségén. Épületei közül a Zenepalota a leg-

nevezetesebb. Legnagyobb nevezetesség azonban Miskolc környékén a lillafüredi Palota-szálló felépítése és a környék rendezése.

Szolnokon találjuk a háború utáni Magyarország egyik legszebb szállóját, a Tisza-szállót, mely az egi új szállóval együtt örvendetes előfutárja a vidéki szállodák modern korszakának. Vasutasházak, pénzügyőri laktanya épült.

Az egyes épületfajták közül elég szép számmal épülnek kórházak különböző helyeken (Nyíregyháza: Erzsébet közkórház műtője; Szekszárd: új vármegyei kórház; Balassagyarmat: a Mária Valéria-kórház kibővítése; Szolnok: új kórház; Gödöllő: egészségház; Magyaróvár: a Karolina-kórház tüdőbeteg osztálya; Hódmezővásárhely: gümőkóros-kórház; Gyöngyös: a mátrai Horthy Miklós tüdőbeteg szanatórium 710 méter magasságban; Törökbálint: tüdőszanatórium; Halas: közkórház; Kiskunfélegyháza: közkórház, stb.).

Mint említettük, igen sok épületet emeltetett országszerte a posta (Makó, Eger, Kecskemét, Gyöngyös, Keszthely, Szombathely, Vác, Cegléd, Szolnok, stb.) és az államosított rendőrség kapitányságai számára a belügyi kormány (Nyíregyháza, Makó, Székesfehérvár, Gyöngyös, Vác, Balassagyarmat, stb.).

A vidéki iskolaépületek közül szólnunk kell a sárospataki kétemeletes internátusról, meg a gödöllői premontrei gimnáziumról, mely csak részben készült el, a kecskeméti ref. tanítóképzőről, a kecskeméti piaristák tornyos iskolapalotájáról, a dombóvári Esterházy Miklós reálgimnáziumról, az egi siketnéma-intézettről.

Gyöngyösön, az országnak talán legrendetlenebbül épített városában, mely a tűzvészekről oly sokat szenvedett, hatalmas modern tűzoltólaktanyát építettek. Ugyancsak itt emelnek szép izraelita templomot is. Baján folyamórlaktanya készült és kibővítették a cisztercita-rendházat. Karcagon szép kultúrházat építettek. Ózdon 140 munkásház, munkáskaszinó és színház jelenti a szociális gondoskodást. A városokon és ipartelegeken kívül sokat építettek falvakban is, melyeknek nincs semmi iparuk, vagy fürdővonatkozásuk. Itt elsősorban a F. A. K. Sz. lakásépítő mozgalmára kell utalni, mely 1927 tavaszán kezdődött 3200 községben körülbelül 247.000 ház építésével. A F. A. K. Sz. kizárólag az állam pénzével dolgozott, a megállapított kereteket nem léphette túl. 240.000 ember közül, kik a falusi kislakásépítésnél számbajöttek, csak 40.000-nek volt némi tőkéje, 200.000 viszont teljesen vagyontalanul állott. A házakat téglából, vagy kőből építették. A tűzbiztosítás kötelező volt. Egy-egy szoba egy család részére, legkevesebb 22 négyzetméter alapterületnek kellett a szobának lenni. A szobához még konyhát és kamrát építettek. A szoba magasságát 2.60 méterben állapították meg. A ház felépítéséhez a legnagyobb kölcsön 1500 pengő volt, 20 évi félévi utólagos 54.20 pengő részlet törlesztéssel. A mozgalom nyomán számos új ház épült. A vallás- és közoktatásügyi miniszter nagyszámú népiskolát épített, úgy falvakban, mint tanyákon művelődési politikánk-nak ez a sok iskola a legszebb tette. Sok új község-házat is emeltek, s az országszerte erősen szorgalmazott útépítéssel ugyancsak sokat nyert a falvak lakossága.